

adói igényességen – az állomány különössége okán tanulmányozása a ráismerés és a felfedezés örömét nyújtja a művészettörténésznek, a társadalomtörténésznek és a kultúrtörténésznek egyaránt. A metszetek sokoldalúsága, különlegessége mellett magas szinten valósul meg a katalógus bibliográfiai összhangja, esztétikus kivitelezése.

A Borda Antikvárium nagyszerű választása nem véletlenül esett a szenvedélyes kollektorból szakíróvá vált Szántai Lajosra, hiszen benne is él a kutató tárgyak iránti végtelen tisztelet és alázat. A két bibliofil találkozásával a könyvszakma ismét nívós kiadvánnyal gazdagodott. Mintát adtak abból, hogy egy szerteágazó, sokszínű anyagot hogyan lehet kordában tartani. Szántai a magyar vonatkozású metszetek mellett tette le voksát, a Borda Antikvárium pedig mintaszerűen rendszerezte szép kiállítás katalógussá. A katalógus bizonyára méltó helyet kap a könyvtárak, a könyvkereskedések és a gyűjtők polcain.

FABÓ EDIT

Buda Attila: A Nyugat kiadó története. Bp. 2000. Borda Antikvárium, 223 l.

A *Nyugat* folyóirat és a könyvkiadó történetével számos monográfia, konferencia és személyes visszaemlékezés foglalkozott. A huszadik századi magyar irodalom meghatározó orgánusának vizsgálata azonban jöszörel inkább csak a folyóiratban megjelent írások elemzését tartotta fő feladatának, illetve az itt megjelent alkotások és alkotóik életművében, a magyar irodalom történetében betöltött szerepük esztétikai és történeti vizsgálatát, beleértve a „Nyugat jelenség” bonyolult szövevényét.

A folyóiratnak a sajtótörténeti szemléletű feltárása azonban valójában háttérbe szorult ezekben a feldolgozásokban, tanulmányokban. A *Nyugat* mellett működő és hasonló nevű kiadói vállalkozás mélyreható feltárásáról ez még inkább elmondható, bár számos próbálkozást ismerünk – főként szakdolgozatokat –, amelyek

nekirugaszkodtak a kiadó működésének, jelentőségének bemutatáshoz. Legtöbb írás a kiadó könyvművészeti eredményeit vette számba, keves kritikával, általánosítva néhány jelentős alkotó, főként Falus Elek és Lesznai Anna a borítókra korlátozódó munkáit. Ezek alapján terjedt el az a közkeletű megállapítás, hogy a huszadik századi magyar könyvművészet egyik legjelentősebb része, Kner Imre és Tevan Andor tevékenysége után, éppen a Nyugat kiadó műhelye lenne. Ezáltal Buda Attila monográfiája az egyes kiadványok pontos leírásával ezt a kérdést is valóságában láttatja. Hasonlóképpen a különféle próbálkozások után, amelyek a kiadónak, mint vállalkozásnak a bemutatását, szerves napi együttlélegzését és függését a folyóirat sorsától, lehetőségeinek korlátaival, már nem tárták fel kellőképpen. Ismerve azt a csekély korábban nem ismert primér forrásanyagot, amely valóban a kiadóhoz köthető, megérthetjük, miért maradtak torzók, vagy csupán az irodalomtörténeti közhelyeket ismételtető felsorolások az eddig megjelent munkák.

Buda Attila monográfiája közel húsz esztendő aprólékos adatgyűjtésének az eredménye. Ez a kutató munka nem csak a levéltári dokumentumok feltárását jelentette, amelyet elődei ilyen mélységig nem végeztek el a M. Országos Levéltárban és Budapest Főváros Levéltárban. Utóbbi különösen sok új részadattal szolgált. De ez az új kutatási szemlélet a folyóiratnak és kiadónak mint gazdasági vállalkozásnak az eredményeit – vagy eredménytelenségeit – is számba vette. Így a compassos adatait is, az évi mérlegek, elszámolások tükrében egyértelműen felrajzolható a Nyugat pénzügyi helyzetének hullámzása, azok a nehézségek és kisebb „csúsztatások”, amelyek között a folyóirat és mellette a kiadói tevékenység fennállt. Az is nyilvánvalóvá válik, hogy mikor, milyen céllal, milyen keretek között kezdik meg ezeknek a műveknek a megjelentetését. A kudarcok, a terjesztés és a visszahangtalanság kudarcai is konkrétan láthatóak, a készletek felszámolására tett kísérletek. A Révai testvérek, ill. az Athenaeum szerepe a szerződések kiadói jelentések közreadásával egyértelműen kirajzolódik.

A Gellért Oszkár nevével fémjelezhető időszak képének pontosítását is elvégzi a szerző, így most már nem csak Gellért Oszkár emlékiratának szubjektív látószögéből tudjuk nyomon követni az eseményeket és a valódi eredményeket.

Buda Attila könyvének azonban talán legnagyobb erénye az a szemléletes előadásmód, amellyel az apró részadatokat egymásután fűzve, szinte napról napra meséli el a Nyugat hétköznapijait. A személyes súrlódások, sértődések és hiúságok szövevényében biztos kézzel vezet minket. Különösen az első évtizedek leírására érvényes ez a személyes történeti megközelítés. Természetesen ez a szakirodalom, a levelezések, memoárok adatainak fölényes ismeretén nyugszik, amikor az adatok és következtetések szerves egységet alkotnak és már nem is vesszük észre a mögöttük felhalmozott erőfeszítéseket a történések és a jelenségek megismerésére. Buda Attila előadásában a Nyugat kiadó és a folyóirat története egy kicsit olyan mint egy izgalmas oknyomozó olvasmány, amelyben eddig jobbára ismeretlen mecénások, arcok is felbukkannak, mint például Knapp Miksa, aki 1920-ban egy papírszállítmánnyal segíti ki a folyóiratot éppen esedékes gondjaiban.

Knapp Miksa személyét korábban egy sajtós vállalkozásból ismerhetjük, meglehetősen kétes dicsőséggel. A Révai Testvérek és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank közösen szervezték 1920 és 1924 között az Amerikai könyvszállítási szindikátus nevű vállalkozást, amelynek célja nagyobb magyar könyvszállítmányok kijuttatása volt az Egyesült Államokba. Hasonlóval már Reményi József, mint a Clevelend alapítvány titkára Tevan Andor útján próbálkozott. A hivatalos, állami, főként a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének egy-egy alkalommal történő könyvkivitelén kívül azonban nem tudunk az amerikai magyarságot megcélzó könyvkivitelről. Sajátos, hogy éppen az I. világháború utáni vesztes és kaotikus viszonyok között szerveződött a Révai cég vállalkozása. Feltehetően az ellehetetlenült magyarországi piaci viszonyok miatt, készleteiktől így akartak megszabadulni – hasonlóan más, a

szomszédos országokba irányuló szerveződésekkel párhuzamosan. Knapp Miksa, mint szállítmányozási vállalkozó, aki érzékeny lehetett a könyves szakmában rejlő üzleti lehetőségekre is, nem véletlenül került ennek a szindikátusnak az élére. A könyvkiadók és könyvkereskedések közül adataink szerint csupán a Franklin társulat és Dick Manó vett részt a társulásban. Közülük a Franklin társulatnak ekkor valóban iszonyatos és eladhatatlan készletei halmozódtak fel. Minden nemes cél ellenére a várt eredmény elmaradt. Pontosan nem tudjuk, hogy Knapp Miksa mikor indult el az újvilágba a több ládányi szállítmánnyal. Valóban eladta-e azokat és milyen haszonnal nem tudjuk, mert megbízóinak „elfelejtett” elszámolni. A cég fennállásának záródátuma – 1924 –, az az időpont, ameddig a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és az említett cégek megpróbálták Knapp Miksát feltalálni és a kintlévőségeiket behajtani. Knapp Miksa nyomára azonban nem sikerült bukkanniuk, és így végül kénytelenek voltak a céget felszámolni. A veszteségeik tudomásunk szerint később sem térültek meg: Knapp Miksa valahol eltűnt a magyar könyves szakma egéről is.

Buda Attila a Nyugatról szóló monográfiában azonban nem csak a kiadó mai napig fellelhető összes kiadványát vette számba. Elkészítette ezek pontos leírását, a tartalmi feltárástól a külső jegyekig. Megjelenésük, vagy megjelenéseik pontos dátumát is igyekezett számba venni. Mindezeket túl a cég más kiadókhöz, terjesztői hálózatokhoz, kereskedésekhez fűződő viszonyát is bemutatja. És természetesen azokat a nyomdákat is feltérképezte, amelyeknél a kiadványok és a folyóirat időről időre megjelentek, akár saját tulajdonba kerültek, és mikor, akár nem. Ez azt is jelenti, hogy ezekre vonatkozóan is számos új adatot közöl, vagy az ismereteket új megvilágításba helyezi. Így kapunk végre megbízható képet Magyar Mór szerepéről a részvénytársaság működésében.

A Nyugat könyvkiadó rt. 1944 nyarán történő betiltásáról a Kereskedelmi és Iparkamara iratanyagából (Orsz. Levéltár Z 212.cs.) nyerhetünk pontos képet. A betiltás indokaként a cég eddigi működését jelölték meg. Ez igazol-

ja, hogy Gellért Oszkár valóban mentességet élvezett, ha nem is volt öskereszténynek nevezhető. Az 1945 utáni újrakezdés történetét a szerző pontosan mutatja meg. A Révai Rt. kebelében való munkálkodásra már nincs idő: az államosítások elől nincs menekvés.

VOIT KRISZTINA

Grenzen überschreiten. Beiträge zur deutsch-ungarischen Kulturwissenschaft. Hrsg. von Thomas BREMER. Halle an der Saale, 2001. Verlag Janos Stekovics, 126 l. /Colloquium Hallense, Bd. 2./

A tudományköziség ma oly sokat hangoztatott szempontját valóban érvényesítve került sor Halléban egy olyan német–magyar szimpozícionra, amelynek ürügyéül a vasfüggöny lebontásának tizedik évfordulója szolgált. Az ismert, történelmivé vált események arra készítették a német és magyar résztvevőket, hogy előadásai középpontjába a kapcsolatok és kölcsönhatások vizsgálatát állítsák. A gazdag tartalmú kötetből megtudhatjuk, miképpen történt a szász-magdeburgi jog recepciója Kelet-Európában (a példa, az esettanulmány a magyar befogadás), milyen tudományos kapcsolatok mutathatók ki a wittenbergi, hallei egyetem és Magyarország között, az alapítástól kezdve egészen a jelenkorig, méghozzá az egyetemi iratok tanúságtétele szerint; rendkívül érdekes a hallei magyar könyvtár történetét bemutató tanulmány, az alcím szerint az írott, az elvesztett, a nyomtatott és a digitális katalógusok alapján mutatja be a szerzőnő kutatása tárgyát. A bölcséleti érintkezéseket két írásból ismerjük meg, mindkettőnek Lukács György az egyik főszereplője. A szegedi színház történet epizódjainak feltárását követi és a kötetet zárja egy

zenetörténeti és egy olyan tanulmány, amely a német nyelv magyarországi helyzetét világítja meg. A kötet egész irányultságára a cím utal: a határok átlépése, magyarázatul: az összehasonlító kulturológia formái. Erre az említett könyvtártörténeti értekezés kiváló példát ad. A Bibliotheca Nationis Hungaricae alapítója egy magyar exuláns, Georgius Michaelis (1640–1725), tartalmát három körben lehet súlypontozni: kortársi alkalmi versek gyűjteménye, az üldözött magyar protestánsokról szóló irodalom, „wittenbergensia”. Ez utóbbin belül: magyar nyelvű szövegek, Magyarország területén nyomtatott szövegek (nyelvtől és a szerző személyétől függetlenül), „hungarus” szerzők szövegei, külföldi nyomtatványok, nyomtatott művek, amelyeknek magyar vonatkozásai vannak.

Itt jegyzem meg, hogy a tanulmány magyar szerzők műveire (is) épít, többek között Bucsay Mihályéra, Németh S. Katalinéra.

Az egyetemjárás krónikáját tartalmazó tanulmány függelékében a hallei egyetem orvosi karán promoveált magyar hallgatók (hungarusok) listáját kapjuk, 67 nevet a XVII–XVIII. századból ábécé rendben. Kronológiailag az első adat még 1695-ből származik, ekkor végzett Hoffsteter, Johann Christoph és Huszti-Szabó István, az utolsó adat pedig 1769-ből való, ekkor végzett Milloradovics Péter. S bár a kötet minden tanulmánya megérdemelné a bővebb ismertetést, ezúttal csak a résztvevők névsorát közlöm: német részről Heiner Lück, Ralf-Torsten Speler, Dorothea Sommer, Thomas Bremer, magyar részről Fehér M. István, Kürtösi Katalin, Székely András és Földes Csaba névvel találkozunk.

A számos hasznos információval, új kutatási eredményekkel jellemezhető kötet megérdemelné, hogy szélesebb körben ismertté váljék.

FRIED ISTVÁN